

АНОТАЦІЯ

Горлова Л. Л. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх юристів у процесі фахової підготовки –

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії. 015
Професійна освіта – Полтавський національний педагогічний університет імені
В. Г. Короленка, Полтава, 2023.

Дисертаційна робота є теоретико-експериментальним дослідженням проблеми формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх юристів у процесі фахової підготовки.

Актуальність теми. Підготовка висококваліфікованого фахівця-юриста в нинішній ситуації вимагає підвищення рівня його професійної компетентності, однією із складових якої є комунікативна компетентність, невіддільна від професійних навичок. Оскільки метою вищої освіти в Україні у контексті вимог Болонського процесу стає «підготовка фахівців, здатних забезпечити перехід від індустріального до інформаційно-технологічного суспільства через новаторство у навчанні, вихованні та науково-методичній роботі» (Вища освіта України і Болонський процес, то увага все більшою мірою зосереджується на універсальності підготовки випускника, його здатності ефективно увійти до ринку праці.

Комунікативна компетентність майбутніх юристів, що визначається як складна інтегративна якість особистості, яка характеризує рівень володіння знаннями та вміннями у сфері спілкування, достатній для вирішення професійних завдань, є необхідним чинником досягнення спеціалістами конкурентноздатності на ринку праці у швидко змінюваних умовах сучасності.

Недостатньо визначеними залишаються структурні компоненти комунікативної компетентності юристів та її показники і критерії сформованості в майбутніх юристів, що зумовило актуальність даного дослідження. Визначення показників сформованості комунікативної компетентності та критеріїв

вираженості цих показників у майбутніх юристів дадуть нам можливість аргументовано застосовувати адекватні педагогічні засоби для покращення рівня комунікативності студентів правознавчих спеціальностей.

Аналіз опублікованих психолого-педагогічних праць та інших наукових джерел свідчить, що проблеми підготовки майбутніх юристів висвітлені недостатньо. Зокрема, поза увагою дослідників залишаються можливості використання потенціалу навчальних і квазіпрофесійних форм діяльності з застосуванням інноваційних технологій, перенесення акцентів на самостійну пізнавальну діяльність. Комунікативну компетентність майбутніх юристів, нами охарактеризовано, як здатність здійснювати ними ефективне професійне спілкування – продуктивне співробітництво з іншими учасниками правовідносин, створення морально-психологічної атмосфери досягнення найбільш сприятливого результату в стосунках з колегами і клієнтами, забезпечення впливу на партнерів зі спілкування. Отже, розробляючи структурну модель комунікативності юристів, ми не можемо обминути увагою різні підходи і позиції щодо структури самого спілкування.

Об'єктом дослідження виступає процес набуття професійно-комунікативної компетентності майбутніх юристів.

Предметом дослідження є модель формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх юристів.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці психолого-педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх юристів у процесі навчання у закладі вищої освіти.

Завдання дослідження: здійснити теоретико-методологічний аналіз поняття професійної компетентності, визначити його співвідношення з іншими семантично однорідними поняттями; теоретично обґрунтувати структуру професійної компетентності майбутніх юристів, визначити критерії та показники рівнів її сформованості; враховуючи специфіку юридичної діяльності, розробити модель формування професійної компетентності майбутніх юристів у вищих

зкладах освіти; експериментально перевірити ефективність запропонованої моделі шляхом упровадження сконструйованої на її основі програми формування професійної компетентності майбутніх юристів; на основі результатів емпіричного дослідження визначити систему психолого-педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх юристів.

Наукова новизна уперше: розроблено теоретичну модель формування професійної компетентності майбутніх юристів у ЗВО, структурними компонентами якої визначено: предметно-змістовий, мотиваційно-ціннісний, етико-деонтологічний, рефлексивно-оцінний, комунікативно-регулятивний; визначено, обґрунтовано та експериментально перевірено психолого-педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх юристів; представлено критерії, рівні її формування у процесі навчання у ЗВО; запропоновано та перевірено програму формування професійної компетентності майбутніх юристів; удосконалено: уявлення про зміст, структуру, критерії професійної компетентності майбутніх юристів, особливості її розвитку у ЗВО; подальшого розвитку набули: положення щодо організації оптимальних психолого-педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх юристів.

Методологічно-цільовий блок. Визначено, що становлення майбутньої професійної компетентності юриста є багаторівневим системним явищем зі складною динамічною структурою, яке здійснюється на основі контекстного навчання та включає мотиваційне формування, когнітивний, дійовий і ціннісний компоненти. Динаміка формування основних компонентів структури професійної компетентності юриста в майбутньому виступає критерієм її розвитку та діагностує рівні її підготовки. Необхідність виявлення рівня сформованості професійної компетентності майбутніх юристів зумовила необхідність розробки критеріальної основи дослідження. Важливо зазначити, що критерій відображає характер вимірюваного явища та динаміку змін властивості, яку він виражає.

Мотиваційно-ціннісний та етико-деонтологічний критерій характеризується системою спонукань (матеріальних і духовних потреб, потягів, бажань, спонукань соціального і суто соціального порядку); ціннісні орієнтації (кваліфікація, кар'єра,

соціальний статус, інтерес, соціальний престиж) і установка (спрямованість) фахівця на майбутнє (підготовка до професійного розвитку, ідентифікація з професійним співтовариством, орієнтація на вироблення індивідуального стилю діяльності професіонала, досягнення успіху в професії тощо).

Комунікативно-регуляторний критерій майбутньої професійної компетентності юриста розкриває її змістовий зміст і пов'язаний з інтелектуальним потенціалом особистості, її пізнавальною діяльністю. Змістовий компонент формується в процесі набуття особистістю пізнавального досвіду, виступаючи основою для розвитку професійної компетентності та своєрідною ланкою, що з'єднує компоненти мотивації та діяльності, оскільки наявність знань і вмінь, необхідних для формування різних видів юридичної діяльності, сприяє відчуттю адекватної інформації та дозволяє, відповідно до рішення, встановити ціль професійного завдання.

Предметно-змістовний критерій майбутньої професійної культури юриста має безпосереднє практичне значення, оскільки визначає рівень володіння комплексом професійних знань і шляхи їх оволодіння, самостійного набуття, передачі та інтеграції. Нами визначено такі показники змістового критерію: володіння основними загально-теоретичними поняттями юридичної діяльності; інформація від майбутніх юристів з різних галузей права. Практичний критерій професійної культури визначається конкретними видами професійної діяльності юриста та необхідністю вирішення стандартних і нестандартних професійних завдань. Діяльнісний підхід, покладений в основу освітнього стандарту вищої професійної освіти за напрямом підготовки, визначає встановлення комплексу професійних дій (умінь), здатності приймати рішення в професійних ситуаціях стандартних і нестандартних (проблемних).

Виходячи з важливості формування комплексу професійних (дійових) навичок, ми виділили такі показники практичних критеріїв: здатність виявляти,

запобігати, розкривати та розслідувати злочини під час майбутньої діяльності фахівців; здатність приймати юридично правильні рішення та дії.

На основі відомих критеріїв і показників охарактеризовано три рівні сформованості професійної компетентності майбутнього юриста: базовий, середній і високий.

Для виявлення рівня сформованості професійної компетентності майбутніх юристів було використано низку діагностичних методик, які визначали відповідно до уявлень про сутність, структуру та характеристики змісту їх професійної культури, а також цілі та завдання дослідження.

Змістово-процесуальний блок полягав у аналізі наукової психолого-педагогічної літератури, порівнянні, класифікації, узагальненні, систематизації вихідних даних для з'ясування змісту, структури та семантичного поля поняття професійної компетентності; теоретичному моделюванні з метою концептуалізації ключових положень дослідження, включені спостереження, бесіди з майбутніми юристами, моделювання контекстних завдань, методики «Мотиви вибору професії» (Р. В. Овчарова), методики «Діагностика особистості на мотивацію до успіху» (Т. Елерс), методики «Мотивація професійної діяльності» (К. Замфір, модифікація А. Реана), методики «Морфологічний тест життєвих цінностей» (В. Ф. Сопів, Л. В. Карпушина), методики «Визначення спрямованості особистості» (Н. Шевандріна) – для діагностики мотиваційно-ціннісного та етико-деонтологічного компонентів професійної компетентності; методики самооцінки (Н. П. Фетіскіна) – для визначення рівня сформованості рефлексивно-оцінного компоненту професійної компетентності; методики виявлення комунікативних та організаторських здібностей КОЗ-2 (В. В. Синявський, Б. А. Федоришин), тест на визначення рівня комунікабельності В. Ряховський – для визначення рівня сформованості комунікативно-регулятивного компонента професійної компетентності; тестування, опитувальник для виявлення рівня освітньої

спрямованості В. Успенська – А. Чернявська, аналіз навчальної успішності – для визначення рівня предметно-змістової складової професійної компетентності.

Діагностико-результативний блок полягав у наступних кроках: дослідницький етап, на якому проаналізовано психологічну, педагогічну, правову та методичну літературу з досліджуваних питань; визначено напрями наукових досліджень; уточнено об'єкт, предмет, мету, завдання, гіпотезу, методологічні та теоретичні основи методик; уточнено понятійний апарат дослідження; систематизовано викладений емпіричний матеріал. Констатуючий етап, під час якого визначаються критерії та показники оцінки сформованості професійної компетентності майбутнього юриста; охарактеризовано рівні підготовки професійної компетентності майбутніх юристів; обрані методи діагностичного обстеження; розроблено методику проведення констатуючого експерименту; проведено підтверджуючий експеримент; отримані емпіричні дані узагальнено та систематизовано. Формувальний етап, спрямований на апробацію моделі формування професійної компетентності майбутніх юристів на основі контекстного навчання та освітніх умов, що забезпечують реалізацію цього процесу. Контрольний етап, який передбачає проведення контрольованого експерименту, порівняльний аналіз кількісних та якісних результатів дослідження; статистична обробка експериментальних даних в дослідній та контрольній групах; систематизація та узагальнення отриманих результатів, викладення їх у формі дисертаційного дослідження.

Практичне значення полягає у розробці програми формування професійної компетентності в процесі підготовки майбутніх юристів у ЗВО. Теоретичні положення та емпіричні дані щодо особливостей професійної компетентності юристів та умови її формування у ЗВО можуть бути використані у процесі викладання навчальних дисциплін «Юридична деонтологія», «Юридична психологія», «Вікова психологія», «Загальна психологія», «Психологія особистості» тощо.

Ключові слова: професійно-комунікативна компетентність, модель підготовки, критерії сформованості, рівні професійно-комунікативної компетентності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ПРАЦЬ

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Л. Горлова. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх юристів у процесі фахової підготовки. *Витоки педагогічної майстерності*. 2021. Випуск 28. С. 32-36.
2. Л. Горлова. Ключові позиції і підходи до формування іншомовних компетентностей здобувачів юридичної освіти. *Витоки педагогічної майстерності*. 2020. Випуск 25. С. 63-67.
3. Л. Горлова. Інноваційні методи вдосконалення комунікативної компетентності майбутніх юристів в процесі фахової підготовки. *Педагогічні науки*. 2023. № 81. С. 93-95.
Апробація основних результатів дослідження на конференціях, симпозіумах, семінарах тощо
1. Lyudmyla Gorlova for participation in the VI International Scientific and Practical Conference *Scientific Paradigm in the of Technologies and Society Development held on November 26-28, 2023* in Geneva, Swiczerland.
2. Lyudmyla Gorlova for participation in the XII International Scientific and Practical Conference *Challenges in Science of Nowadays held on Decembrer, 6-8, 2023* in Washington, USA.
3. Lyudmyla Gorlova for participation in the XV International Scientific and Practical Conference *Science and Practice, Implemation to Modern Society held on November, 6-8, 2023* in Manchester, United Kington.
4. Lyudmyla Gorlova for participation in the II International Scientific and Practical Conference *Modern Knowledge: Research and Discoveries held on Desember, 19-20, 2023* in Vancouver, Canada.

ABSTRACT

Gorlova L. L. Formation of professional and communicative competence of future lawyers in the process of professional training – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree. 015 Vocational education - Poltava National Pedagogical University named after V. G. Korolenko, Poltava, 2023.

The dissertation is a theoretical and experimental study of the problem of the formation of professional and communicative competence of future lawyers in the process of professional training.

Actuality of theme. The training of a highly qualified legal specialist in the current situation requires an increase in the level of his professional competence, one of the components of which is communicative competence, which is inseparable from professional skills. Since the goal of higher education in Ukraine in the context of the requirements of the Bologna Process is "the training of specialists capable of ensuring the transition from an industrial to an information-technological society through innovation in education, training and scientific and methodological work" (Higher Education of Ukraine and the Bologna Process, attention is increasingly degree focuses on the universality of the graduate's training, his ability to effectively enter the labor market.

Communicative competence of future lawyers, which is defined as a complex integrative personality quality that characterizes the level of knowledge and skills in the field of communication, sufficient to solve professional tasks, is a necessary factor for specialists to achieve competitiveness on the labor market in the rapidly changing conditions of today.

The structural components of the communicative competence of lawyers and its indicators and criteria of formation in future lawyers remain insufficiently defined, which determined the relevance of this study. Determining the indicators of the formation of communicative competence and the criteria for the expression of these indicators in future lawyers will give us the opportunity to reasonably apply adequate pedagogical tools to improve the level of communication of students of legal specialties.

Analysis of published psychological and pedagogical works and other scientific sources shows that the problems of training future lawyers are insufficiently covered. In particular, the possibilities of using the potential of educational and quasi-professional forms of activity with the use of innovative technologies, shifting the emphasis to independent cognitive activity remain outside the attention of researchers. We characterized the communicative competence of future lawyers as their ability to carry out effective professional communication - productive cooperation with other participants in legal relations, creating a moral and psychological atmosphere for achieving the most favorable result in relations with colleagues and clients, ensuring influence on communication partners. Therefore, when developing a structural model of lawyer communication, we cannot ignore different approaches and positions regarding the structure of communication itself.

The object of the research is the process of acquiring professional and communicative competence of future lawyers.

The subject of the study is the model of formation of professional and communicative competence of future lawyers.

The purpose of the study is the theoretical substantiation and experimental verification of the psychological and pedagogical conditions for the formation of professional competence of future lawyers in the process of studying at a higher education institution.

The task of the research: to carry out a theoretical and methodological analysis of the concept of professional competence, to determine its relationship with other semantically homogeneous concepts; to theoretically substantiate the structure of the professional competence of future lawyers, to determine the criteria and indicators of the levels of its formation; taking into account the specifics of legal activity, develop a model for the formation of professional competence of future lawyers in higher education institutions; experimentally verify the effectiveness of the proposed model by implementing a program for the formation of professional competence of future lawyers constructed on its basis; on the basis of the results of empirical research to determine the

system of psychological and pedagogical conditions for the formation of professional competence of future lawyers.

A scientific novelty for the first time: a theoretical model of the formation of professional competence of future lawyers in higher education was developed, the structural components of which are defined as: subject-content, motivational-value, ethical-deontological, reflective-evaluative, communicative-regulatory; the psychological and pedagogical conditions for the formation of the professional competence of future lawyers were defined, substantiated and experimentally verified; the criteria and levels of its formation in the process of studying at higher education institutions are presented; a program for the formation of professional competence of future lawyers was proposed and tested;

improved: understanding of the content, structure, criteria of professional competence of future lawyers, features of its development in higher education institutions; further developed: regulations on the organization of optimal psychological and pedagogical conditions for the formation of professional competence of future lawyers.

Methodologically targeted and block It was determined that the formation of the future professional competence of a lawyer is a multi-level systemic phenomenon with a complex dynamic structure, which is carried out on the basis of contextual learning and includes motivational formation, cognitive, action and value components. The dynamics of the formation of the main components of the professional competence structure of a lawyer in the future serves as a criterion for its development and diagnoses the level of its preparation. The need to identify the level of formation of the professional competence of future lawyers necessitated the development of a criterion basis for research. It is important to note that the criterion reflects the nature of the measured phenomenon and the dynamics of changes in the property it expresses.

The motivational-value and ethical-deontological criterion is characterized by a system of incentives (material and spiritual needs, urges, desires, incentives of the social and purely social order); value orientations (qualification, career, social status, interest, social prestige) and attitude (orientation) of the specialist for the future (preparation for

professional development, identification with the professional community, orientation to the development of an individual style of professional activity, achieving success in the profession, etc.) .

The communicative-regulatory criterion of the future professional competence of a lawyer reveals its content and is related to the intellectual potential of an individual, his cognitive activity. The content component is formed in the process of acquiring cognitive experience by an individual, acting as a basis for the development of professional competence and a kind of link connecting the components of motivation and activity, since the presence of knowledge and skills necessary for the formation of various types of legal activity contributes to the feeling of adequate information and allows, according to the decision, establish the purpose of the professional task.

The subject-content criterion of the future professional culture of a lawyer has direct practical significance, as it determines the level of possession of a complex of professional knowledge and the ways of their mastery, independent acquisition, transfer and integration. We have determined the following indicators of the content criterion: mastery of the basic general theoretical concepts of legal activity; information from future lawyers from various fields of law. The practical criterion of professional culture is determined by specific types of professional activity of a lawyer and the need to solve standard and non-standard professional tasks. The active approach, which is the basis of the educational standard of higher professional education in the direction of training, determines the establishment of a complex of professional actions (skills), the ability to make decisions in standard and non-standard (problematic) professional situations.

Based on the importance of forming a set of professional (action) skills, we have identified the following indicators of practical criteria: the ability to detect, prevent, disclose and investigate crimes during the future activities of specialists; the ability to make legally correct decisions and actions.

Based on known criteria and indicators, three levels of formation of the professional competence of the future lawyer were characterized: basic, medium and high.

In order to identify the level of formation of the professional competence of future lawyers, a number of diagnostic methods were used, which were determined according to the ideas about the essence, structure and characteristics of the content of their professional culture, as well as the goals and objectives of the study.

The content-procedural block consisted in the analysis of scientific psychological and pedagogical literature, comparison, classification, generalization, systematization of initial data to clarify the content, structure and semantic field of the concept of professional competence; theoretical modeling in order to conceptualize the key provisions of the study, included observations, conversations with future lawyers, modeling of contextual tasks, the "Motives for choosing a profession" method (R.V. Ovcharova), the "Personality diagnosis for motivation to succeed" method (T. Ehlers), the method "Motivation of professional activity" (K. Zamfir, modification of A. Rean), the method "Morphological test of life values" (V.F. Sopiv, L.V. Karpushyna), the method "Determination of personality orientation" by N. Shevandrin) - for diagnostics of the motivational-value and ethical-deontological components of professional competence; self-assessment methods (N. P. Fetiskina) - to determine the level of formation of the reflective and assessment component of professional competence; methods of identifying communicative and organizational abilities KOZ-2 (V.V. Sinyavskiy, B.A. Fedoryshyn), a test to determine the level of sociability V. Ryakhovskiy - to determine the level of formation of the communicative and regulatory component of professional competence; testing, a questionnaire to identify the level of educational orientation V. Uspenska - A. Chernyavska, analysis of educational success - to determine the level of the subject-content component of professional competence.

The diagnostic-resultative block consisted of the following steps: research the stage, at which the psychological, pedagogical, legal and methodical literature on the researched issues was analyzed; directions of scientific research are determined; the object, subject, goal, task, hypothesis, methodological and theoretical bases of the methods are clarified; the conceptual apparatus of the study was clarified; systematized empirical material. The ascertaining stage, during which the criteria and indicators for assessing the formation of the professional competence of the future lawyer are

determined; the levels of training of professional competence of future lawyers are characterized; selected methods of diagnostic examination; the method of conducting an ascertaining experiment was developed; a confirmatory experiment was conducted; the obtained empirical data are summarized and systematized. The formative stage, aimed at approving the model of formation of professional competence of future lawyers based on contextual learning and educational conditions that ensure the implementation of this process. The control stage, which involves conducting a controlled experiment, comparative analysis of quantitative and qualitative research results; statistical processing of experimental data in experimental and control groups; systematization and generalization of the obtained results, presenting them in the form of a dissertation research.

The practical significance lies in the development of a program for the formation of professional competence in the process of training future lawyers in higher education. Theoretical provisions and empirical data regarding the features of the professional competence of lawyers and the conditions for its formation in higher education can be used in the process of teaching the academic disciplines "Legal deontology", "Legal psychology", "Age psychology", "General psychology", "Personality psychology", etc.

Keywords: professional and communicative competence, training model, criteria of formation, levels of professional and communicative competence.

LIST OF PUBLISHED WORKS ON THE THEME OF THE DISSERTATION:

Articles in scientific and professional publications of Ukraine:

1. L. Horlova. Formuvannia profesiino-komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh yurystiv u protsesi fakhovoi pidhotovky. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti*. 2021. Vypusk 28. S. 32-36.
2. L. Horlova. Kliuchovi pozytsii i pidkhody do formuvannia inshomovnykh kompetentnosti zdobuvachiv yurydychnoi osvity. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti*. 2020. Vypusk 25. S. 63-67.

3. L. Horlova. Innovatsiini metody vdoskonalennia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh yurystiv v protsesi fakhovoi pidhotovky. *Pedahohichni nauky*. 2023. № 81. S. 93-95.

Approbation of the main research results at conferences, symposia, seminars, etc:

1. Lyudmyla Gorlova for participation in the VI International Scientific and Practical Conference *Scientific Paradigm in the of Technologies and Society Development held on November 26-28, 2023* in Geneva, Swiczerland.
2. Lyudmyla Gorlova for participation in the XII International Scientific and Practical Conference *Challenges in Science of Nowadays held on Decembrer, 6-8, 2023* in Washington, USA.
3. Lyudmyla Gorlova for participation in the XV International Scientific and Practical Conference *Science and Practice, Implemation to Modern Society held on November, 6-8, 2023* in Manchester, United Kington.
4. Lyudmyla Gorlova for participation in the II International Scientific and Practical Conference *Modern Knowledge: Research and Discoveries held on Desember, 19-20, 2023* in Vancouver, Canada.